

لـ زیندا نـو ۛ بـ زیندان . . زاهیر ء ۛ بـ شـ

پاڙی یـ کـم

وـنـی کـچـبـر لـ شانـی کـچـبـران – ی سلاڙـمیر مرڙـکـ:
پـشـکـی: هـبـت ئـم نووسینـ لـکـښـو یـکی درځـ سـبارـت بـ
نوسـری پـلـنی سـاڙـمیر مرڙـکـ، شانـی کـچـبـران و سـرهـښـدانی
شانـی ژوور. پاڙی یـ کـم هـم نووسینـکی سـربـخـی و هـم پـشـکی بـ
لـکـښـو یـ کـم.

شانـی کـچـبـرانم لـ ستـکـهـلم و فـستیفاـی شانـی خوریکـ لـ
وـا تـی مـغریب بـ زمانـی سویدی نمایش کرد، کـ بوو جـی ښـامـندی
بینـران، وـک دـرهـښـر و درامـاتـرگی شانـی کـچـبـران خـریکی
خوـندـو، کـښـ پشکـین و قـښـوونـو بووم لـ سـر ژیانـی مـرڙـکـ و
هـکاری نووسینـی تـکـستـکـی. پرسـیار گـلـک هـا تنـپـش وـک ئـو هـل و
مـرجـانـ چـین کـ ئـم تـکـستـکـی تـدا نووسراو؟ کیشـی کـچـبـران؟
بارو دـخی ئـو دـمـی وـا تـی پـلـنـیا چـن بوو؟ گـیروگـرفتـکانـیان،
هـکاری پـاـښـر بـ کـچـکردن چـی؟

بـگوـږـی زانـستـ کـمـا یـتـیـکان کـچـکردن دوو هـی هـیـ
یـکـمـیان: هـکارـ پـاـښـرـکانـی، لـو وـا تـی لـیـو هـدـیت
دووـمـیان هـکارـ ډاکـشـرـکانـی، ئـو وـا تـی بـی هـدـیت
کـ لـ بـردـوامـی نووسینـکـمـدا تیشک دـخـمـ سـر ئـو دوو هـکارـ.
وـا تـی پـلـنـیا کـ ئـستا یـکـکـ لـ ئـندامانـی وـا تـانی یـکـتی
ئـوروپا ونا تـ جـ و پایـی خـی هـی و هـروـها مـقامـی خـی هـی لـ
پـرلـمانـی ئـوروپا دا . بـچی خـښـکانـکی زـر کـچـیان لـو وـا تـدا کرد
بوو؟ مرڙـکـ دـیـوـت بـ چـی لـ پـشت ئـم تـکـستـو؟ تـکـستی کـچـبـران
چ دـنگـدانـو یـک و کاریگـریـکی هـ بوو لـوکـا تـی وـا تـی پـلـنـیا دا؟
تا چـنـد پرسـی کـچـبـران تـازـکورـیـ (ئـکـتـو لـ)؟ شـتـکی ښـوونـ
لـهـرشـوـښـک نـاءـدالـتی هـ بوو نـخـشـی دـرونـیـکان، خـمـکی،
سـترـس، تراوما هـی، جا چـن بـ چـشـو یـک خـښـک گوزاشت لـو
نیگـرانـی و گرفتـانـ و دردـنـگیانـ دـکـات، هـندـک جار بـجـهـشـتنـی
وـا تـ وـا مـدانـو یـک و گوزارشتـکـ لـ دردـنـگی و گرفت، لـو توندو و
تیزـی و نـادادـپـرو یـی لـ وـا تـی کـچـبـردا هـی. کـچـ ئـو
سا تـی، کـ قـسـ کـتایـی هـا توو. شـشـکی سپـی خـښـک چـک هـنـاگـرت
بـکو جانـتا کـی هـدـگـریت و کـچ دـکـات. کالیفادی نووسـری یـنـانی،

د یگوت مرقف هه میښه تاسه د کات، یان به ئووی له شتهک زگاری بهت یان به دووی شتهکدا و...، ئم دووانه ش بارتقای یه کترن. له روه د توانین بهین که چیران جه وهری ئه زمونی مرقف و مژووی مرقف یه تی له مژووی که چ جیا نابته و... به گوهری اپهرته کانی سای 2024 ی کخراوی که چی نه وده و... تی (IOM) ئاماژه به و د که 304 میلین که چهره یه له جیهاندا. ئم ژماره یه که ی (3.7%) دانیشتوانی جیهان، هه کاره ی پانه ری یه که م: ئم که چکردنه له هه کاره ی سیاسي، ئابووری، ناسه قامگیریه و هتد سه رچاوه د گرت، له وان نه نادادپرویه، نه بوونی ئازادی، شه و مملانه ی ناوچه یی و شه ی ناوخته ی جه راوچه ر، نه و که چیرانه ی له واته تانه و هه ها توون که واته کانیان گهگیر و دیکتاتورن و یان به هه کاره ی ئابووری و که م لای ته و ژینگه یی و که چیان کردو و... شانیه ی که چیران له سروشتیه هه مالایانه و سه رچاوه د گرت.

جهی سه رنجه زه ر له که چیرانه ی پانه نیا ئاماده ی نمایشه بوون وجهی سه زامه ندیان بوو، چونکه مرکه ژک سیمبه پله کی گهری واته ی پله نیایه، پنهان خهش بوو که دهره نه ری کی سه ره ته ته ی چنه مرکه ژک د خونه ته و... به گومان من له په شکه شکردنی نمایشه که دا گانه کی بنه سه تیم له دیدی نه ودا کردبوو.

که چ و سیاست

دیاردیه که چکردن به ماوه ی چنه د سه ده یه که به شهک بوو له دیمه نی که م لای ته و کولتووری سیاسي پانه ندا. له سه ده ی بیسته مده شارزایانه نه ده ته نه به پله ی یه که م له وانگه یه کی سیاسیه و... ئم ده قاننه یان د خونه نه و و شه قه کرد، نه م شه زه رچار ده بوو هه ی نه ویه که به هه هونه ری نووسراوه کان که م به ته و... دیاردیه که چکردن له به ره م نه نه ده به کانی نووسه ر په پانه نیه کانی تاراوگه نشین پانتایه کی زه ری له نه ده و فره نه گدا داگیر کردو و... شانیه که چیران نمونه یه کی زیندوو، که ته نه له کات و شوه ن و که سانی دیاریکراودا سنووردار نیه. وداوه کانی نه م شانیه یه له دهره ویه زه دی مرقف و له هه موو شوه نه که، فراوانگیر به رده وامیشه هه یه، به شه که له که چی جیهانی و ژیهانی دهره ده ری و ئاوهریه یی.

کازم حه بیب نو سه ری ناوداری عهراق هه مان و ته د به ته ته (نیشتمان دایکه، واته ته دهره ده ریش باوه ژنه). به مام ده ته دان به ودا بنهین که له زه رچاران، نیشتمانی سه ته قینه د به ته باوه ژنه دهره قه که و تاراوگه شه ده ته دایکی میهره بان، هه روه که نه و عهراقی و کوردانه ی سه رده می ده سه ته ته ملهوه ی و دیکتاتوریه ده سه ته ته سه دام هه ها تن،

چەندىن جار داگىر كراۋ و ل نەوان ئىمپىراتورىيەت و ولات زىلھەزىلەكاندا دابەشكراۋ، (مەغلەلەكان ل سەددى سىيانزەھەمدە، ۱۷۵۰ كەندا، ل نەوان ۋوسىيا و پروسىيا، ئىمپىراتورىيەتى ھاپسبەرگ - نەساۋى / ھەنگارى فەرمان ۋايتى ناپلىن) لەر دا دەمەۋەت بەخەرايى ئو دابەشكرايىيە بەسەر پەلەنپادا ھاتوۋ بەگەمەۋە. () كەرنەلەگى ولاتى پەلەنپا كە چەند جار داگىر كراۋ، بەلەم ئوۋى بە باسكەى مەن گەنگە، داگىركارىيەكانى ئەلەمانىيا و يەكەتى سەۋەت. دواى ئوۋى ناپلىن شەستى ھەنا دەۋەت سەرگەۋەتوۋەكانى جەنگ، ل سە ۱۸۱۵ ل كەنگەرى ۋەنا كەكەۋەن ل سەر دابەشكەرنى پەلەنپا، پەلەنپا يەنە ۋەك دەۋەت سەيەۋ. پەش سە ۱۹۱۴، زىلھەزىلە گەۋرەكانى ئوۋروپا ل نەوان دوۋ بەر دا دابەش بىۋەن بەرى يەكەم (فەرەنسا و ۋوسىيا و بەرىتانىيا) بەرى دوۋەمەش ل ھاپەيمەنى (ئەلەمانىيا و نەسا-مەجارستان و ئىتالىيا) پەكەتەۋە. كاتىكەش شەي يەكەمى جىھانى ل سە ۱۹۱۴ ھەدەگىرسەت، ل نەۋ ئو دوۋ بەرەدا، بەرى ئىمپىراتورىيەتى ئەلەمانىيا پەلەنپا داگىر دەكەت. دواى ۋەستانى شە سە ۱۹۱۸، ل ۲۸ ھوزەيرانى سە ۱۹۱۹ ل كەشكى ۋەرسەي ل پەرىس لايەنە شەكەرەكان پەيمەنى ۋەرسەي مەردەكەن. ھەر ل بەندەكانى ئەم پەيمەنەدا دان بەسەربەخەيى كەمارى پەلەنپا دەنرەت كە ل سە ۱۹۱۸ دا ل نەوان سەلەنى جەنگى جىھانىي يەكەم كەمارى پەلەنپا دا گەيەندەرا. لەم پەيمەنەمەيدە ئەلەمانىيا بەرپەرسىيارەتى يەكەمى جەنگى گەرتە ئەستەۋ چەند ئىمپىراتورىيەتەك ھەۋەشانەۋە. ئەمەش نارەزا يەتەكە زەرى ھاپەتەنى ئو ۋەلەتەنى لەكەۋەتەۋە، يەكەك ل دەرھەۋەشتەكانى دواتر بوۋە ھەي سەرھەۋەدانى نازىكەكان ل ئەلەمانىيا. ئو ماۋەيە كە كەۋتە نەوان دوۋ جەنگى جىھانى يەكەم و دوۋەم، واتە ل نەوان سەلەنى ۱۹۱۹-۱۹۳۹ ۋەلەتى پەلەنپا تەۋەشى بارودەخى ناسەقامگەرى سەسى و ئابوۋرى بوۋە، لاۋازى و بەھەزى پەلەنپا دا ۋەي كە نەتەۋەنەت ۋەۋەۋەۋى مەترەسى بەردەۋامى ھەر دوۋ دەۋەتە ئەلەمانىيە سەۋەتەۋە. ۱ سەپتەمبەر ۱۹۳۹ ئەلەمانىيا ل بەرى باكۇر و باشورەۋە ھەرشى كەدە سەر پەلەنپا، ل ئەنجامدا شەي دوۋەمى جىھان ھەدەگىرسەت و يەكەتى سەۋەتەش ل بەرى خەرھەلەتى پەلەنپا ھەرشى بە ئەلەمانىيا كەد، فەرەنسا شەي لەگە ئەلەمانىيا ۋادەگەيەندە. ئەلەمانىيا بە ئوۋى ل دوۋ بەرەۋە لەنى نەدرەت، ل ھەمانەنگى كەتەدە، ل كەتەي ھەمانەنگە بەپەي پەيمەنى مەلەتەف - رەيىنترەپ پەلەنپا ل نەوان ئەلەمانىيا و يەكەتى سەۋەت دابەشكرا. ئەلەمانىيا ل سە ۱۹۴۱ جەنگى بەرامبەر يەكەتى سەۋەت ۋادەگەيەندەۋە و تەۋەنى دەست بەسەر خەرھەلەتى پەلەنپا دابەگەتەك ھەزەكانى سەۋەت پەشتەر داگەريان كەدەۋە. ل زەر

دس-ساتی نازی-کان ژبانی ژان-پ-ندی-کان ب-ش-و-ی-کی
دراماتیکی گ-ا-ل ژر دس-ساتی نازی-کان. سیاس-تی توان-و-ی
میلی " ب-ئ-مانی کردن و توان-و- " ج-ب-ج-کرا، ک-تیايدا
زمان و کولتووری پ-ندی ق-د-غ-کرا. سیست-می پ-رو-رد-داخرا،
زانک-کان و ناو-ند-کولتووری-کان و-ران کران. ل-ک-تایی 1944 و
س-ر-تای 1945 دا، سوپای سوور پ-ندی ل-دست نازی-کان زگار
کرد. ب-ام-ئ-م "زگارکردن" بوو ه-ی داگیرکاری-کی نو. ب-پ-ی
کک-وتنی یا-تا، پ-ندا ک-وت-ژر داگیرکاری س-فیت و
حکوم-ت-کی ک-م-نیستی ب-س-ریدا س-پ-نرا. پ-ندا ی-ک-ک بوو ل-و
و-اتانی ک-ز-رتین و-رانکرای ل-ج-نگی جیهانی دوو-م. ل-سا-ی
1939 تا 1945، ئ-م و-ات-بوو گ-پانی ش-و داگیرکاری، کوشتر
و و-رانکاری. پ-ل-نیا ی-ک-ل-و و-اتانی بوو ک-ز-رتین زیانی ل-ج-
نگی جیهانی دوو-م پ-گ-یشت، نزیکی ش-ش میلی-ن پ-نی ت-دا
کوژران ک-د-کات- (نزیکی ۱۶-۱۷٪ ک-ی دانیشتوانی پ-نیا). پاش
ج-نگیش د-ستگیرکردن و او-دوونان ب-رد-وام بوو تا سا-ی ۱۹۸۹.
ئامانجی ئ-و داگیرکاریان-ش ن-ه-شتنی کلتووری پ-ندا و
ملک-چکردنی گ-ل-ک-ی بوو. ف-ره-نگی خ-ک و کولتوری پ-ل-نیا
ب-رد-وام ل-گ-دوو ئاراست-ی د-ر ب-یک بوون ئا-است-کردنی
ناسی-نالیستی و س-سیالستی. ی-ک-تی س-فیت ب-در-ژکردن-و-ی
د-س-ات و نفوز و ئاسایشی ن-ت-و-تی خ-ی ک-وت-دروستکردنی
ر-کخستن و پارت و حکوم-تی ک-م-نیستی، ئامانجی ستراتیژی ی-ک-تی
س-فیت سیاس-تی ک-نتر-کرکردنی ک-م-ای-تی و ئابووری نیشتمانی
ناوچ-ک-بوو ئ-و-ش کار-کی ز-ر خراپی د-کرد-س-ر ف-رنگی
ک-م-اتی-تی پ-نی-کان، ئ-م-بوو ه-ی ب-رپ-رچدان-و، ی-ک-م
گروپیش ک-ب-ره-ستی کاری س-فیت بوو، شنبیران و ئ-دیبان بوون،
ل-ب-ر ئ-و-ئ-وان ی-ک-م گروپ بوون ک-ب-ر شا-اوی ق-کردن ک-وتن
لای-ن ک-م-نیست-کان-و، ز-ربی-ئ-و ک-سای-تیان-ک-ل-لای-ن
سوفی-ت-کان-و کوژان ئ-وان-بوون ک-ل-ناو-ند-زانستی و
کولتوری-کان ب-رچاو کاریگ-ر بوون ب-ش-کیان ئینت-لیکتیول،
شبیر، مام-ستا، پزیشک، هون-رم-ند، موسیکزان و شان-کارو
چالاکوانان بوون. ب-ش-کیشیان ب-سبیریا دوورخران-و، ئ-وان-ش ک-
توانیان خ-یان د-رباز بکن ه-هاتن ب-و-اتانی دیک-ی ئ-وروپا
وم-کسیک و ئ-امریکا. ش-بیر سیاس-کانی پ-نداش ل-و-اتی
ب-ریتانیا بانگجای حکوم-ت-کیان ل-تاراوگ-کرد. ه-ندک چالاکی
سیاسی و ف-ره-نگیان ب-نه-نی ل-ناوچ-کانی ژر د-س-اتی ی-ک-تی
س-فیت-دا ئ-نجام د-دا. ل-مانگی ئابی ۲۰۰۹ تو-ژ-رانی پ-یمانگای
یادکردن-و-ی نیشتمانی پ-ندا، ژمار-ی قوربانیا-نی-کانی

ئۇ پراسسىيە نىڭ كانى ئىمانىيا (بىر جۈملىگە كانى پىشپاشنىيا) لى
نەوان ۵۴۷ بىر ۵۶۷ مىليەن (بىر ھىي ئىپپراسسىيە نىڭ كانى ئىمانىيا) و
قوربانىيانى ۱۵۰ ھزار (بىر ھىي سىقىيت) و خىمەند، سىرجىم
قوربانىيەكان كى دىكاتى نىزىكى ۵۶۲ و ۵۸۲ مىليەن بىر كى بىر گشتى.
گەرترين كىم كۆزى لى كاتىن بوو لى بىر ھارى ۱۹۴۰ كى "كىمىسارىيى
گول بىر كاروبارى ناوخ" NKVD " نىزىكى ۲۲ ھزار پىللىنى لى
ئىفسىرو شىبىران و ھونىرمەندانى پىللىندى لى (كىم كۆزى كاتىن)
كىم كۆزى كران، لى نەوانىاندا نىزىكى لى ۲۰۰ كىسيان يان شانكار
بوون. ھىبىت ژمارىيان زىرزى ناكىرت ناوى ھىموويان بنووسىن،
دىستى قوربانىيەكانى لاتىنلاپىيىكىان ھىي من لىردا حاز دىكام.
ئاماز بىر چىند كىسكىيان بكىم (*)

— قلا دیسلاق سابیلا (۱۹۰۲-۱۹۴۰) - شاعیر، خنڭر، ئندامی بازنی
ئاڧانگاردی ئودبی پئەندی.

— زیگمونت ماریان لہنہ کی (۱۹۰۴-۱۹۴۰) - نووسہ ر و شاعیر، چالاک لہنہ باز نہ کا نی ئدہ بی نہوان جہنگ کا ندا؛ لہنہ کا تین کوڑا۔

— ماریان ٲٲنتگن (ماریان ٲٲنت ٲٲنی گونتډر) (۱۸۸۸-۱۹۴۰) -
ٲٲکتډری بٲناوبانگی شان ٲٲ و سینډما؛ ٲٲفسٲرک ل ٲٲډډگگکډا،
لٲلایډ سٲقیٲٲکانو ٲٲزیندانیکرا و ل ٲٲکاتین لٲسډارډرا.

— ولاديسلاف سبېلا (1902-1940) - شاعیر و ځنډگری نډېبی؛ بېهارى
ساى ۱۹۴۰ ل ل سډار ډراو.

— زیگموند ماریان لیبسکی (1904-1940) - نووساړ (و کټسایټی وټرزشی

ماریان ٲٲنتگن / ماریان ٲٲنتگن-گونتډر (1888-1940) ئٲکتډر.
 — برٲډن شوٲزٲ (۱۲ی تٲموزی ۱۸۹۲ – ۱۹ی تشرینی دووٲ می ۱۹۴۲)
 نووسٲروهونډرمډند و ٲٲخډٲگری ئٲدٲبی و مامٲستای هونډری ٲٲٲندی
 بووٲ.

— تادئوس بئى-زئلائسكى (1874-1941) نووسـر، شانـنامـنووس و وئرگـ.

— ستيفان جاراكر (۱۸۸۳-۱۹۴۵) بـ ناوبا نـگـرین ئـكـتـر و دـرھـنـدـاری شانـ، ئـو كـا تـ.

— یوجینیئس شفیرچیفسکی (۱۹۰۹-۱۹۴۴) - دهره‌نډر و ئېکټري شان، چالاکوان، لېلاين ئېمانېډکانونه لاسداره دره. زه نووسه‌ري تر دوو چاره هېله‌ها تن له‌وانه

— نویسندهٔ ناوبانگ خاوی نی براوی نی، چاقسلاک میل-سز. (۳۰ سی
حوز-یرانی ۱۹۱۱ — ۱۴ ی ئابی ۲۰۰۴ ل- شاری کراکف کچی دوا یی کرد)

— ۱۹۷۸ کښایې تی بڼه بوانگ کار ۱۱ څیتلا کراکڅ، پاشان لڼ سا ۱۹۷۸ وک پای فاتیکان هڅه بڼه دردا، نازناوی جڼ پاو ۱۱ دوو ۱۱

هه‌بژارد

— سلاقومەر مرژێک ۱۹۶۳ پێشانیای بێج هه‌شت له‌ پێشدا بێر و
مکسیک هه‌یهات و له‌ پاشاندا له‌ فێرنسا گیراسایه‌وه‌
— چیسلاف میله‌س (له‌ سا‌ی ۱۹۵۱ داوای مافی پێنا‌یری له‌ فێرنسا)،
— مارێک هلاسک (له‌ سا‌ی ۱۹۶۶ که‌چی کرد بێ له‌س ئێنجله‌س)
— له‌سزێک که‌لاکه‌ فێسکی (له‌ سا‌ی ۱۹۶۸ ناچار بووه‌ که‌چ بکات).

ژماره‌که‌یان زه‌ر زه‌ر و نا‌کرته‌ ناوی هه‌موویان بنوین.

شێبیری له‌سه‌رده‌می داگیرکاریدا

که‌مه‌ناس تاده‌وس پێته‌ فێسکی ده‌سه‌لات هه‌ردوو ده‌سه‌لاتی داگیرکه‌ری
نازی و سه‌فۆته‌ی دوژمنی سه‌روهری پێشدا و گه‌له‌که‌ی و کولتووهرکه‌ی
بوون و ئامانجیان دروست کردنی نه‌وه‌یه‌کی بێ فێره‌نگ و له‌ناو‌بردنی
گه‌له‌ی بوون، که‌ته‌بخانه‌ و زانکه‌کان و سینما و شان‌کانه‌یان داخست،
ته‌نها بێ بانگه‌شه‌ی سیاسه‌تی خه‌یان جاروبار ده‌یانکردوه‌.
که‌ته‌ب و ژورنال و بێ‌او‌کراوه‌کان بێ فیلته‌ره‌کی زه‌ردا ته‌ده‌په‌ین، هه‌ر
نوسینه‌ک و نه‌مایشکه‌ ناوه‌ره‌که‌کی سیاسه‌تیان نه‌ته‌وا‌یه‌تی هه‌بوا‌یه‌،
ئه‌وا وێک تاوان سه‌یر ده‌کرا، سه‌زای بێ‌دواوه‌ بوو، ئه‌و نووسه‌ره‌
شێبیرانه‌ی که‌ له‌گه‌سه‌ سیاسه‌تی داگیرکه‌راندا نه‌بوون خه‌یان نه‌ده‌دا
به‌ده‌سته‌وه‌، ده‌گیران و حکوم ده‌دران یان ناچار ده‌بوون بێر و
تاراو‌گه‌ هه‌به‌ن. له‌ ژه‌ر داگیر کاری سه‌فیه‌ته‌دا ده‌زگایه‌کی کولتوری
به‌نه‌وی سه‌سیالیست ریالیزم بێ په‌شتیوانی له‌ ئایدیه‌له‌جای که‌مه‌نیستی
دام‌زرا، ئه‌مه‌ش وای کرد هه‌ر و خه‌یا و فه‌نتازیای هونه‌رمه‌ندان له‌
قه‌له‌ب بدره‌ت

فێره‌نگی ژه‌رزه‌مینی

پێش‌نی‌که‌کان بێ به‌رانه‌گه‌ربوونه‌وه‌ی ئه‌و داگیرکاریه‌ کولتووهری
ژینگه‌یه‌کی تریان بێ فێره‌نگی خه‌یان دروست کرد پێیان ده‌گوت "
فێره‌نگی ژه‌رزه‌مین" (underground culture) چونکه‌ سه‌رجه‌م زانکه‌ و
که‌لیزه‌کان زه‌رێک له‌ قوتابه‌خانه‌کان داخران، ته‌نانه‌ته‌ خو‌ندنه‌
با‌شیه‌ان له‌ قه‌ده‌غه‌کرا، به‌شه‌کی زه‌ر له‌ مامه‌ستایان ده‌ستگیرکران
له‌سه‌دارا دران، ئامانج ئه‌وه‌بوو پێش‌نی‌که‌کان له‌ ئاسته‌کی نه‌زمدا
به‌مه‌ننه‌وه‌، به‌هه‌ی نه‌بوونی ئازادییه‌وه‌ "کولتووهری ژه‌رزه‌مین" مانایه‌کی
زه‌ر گه‌رنگ و تابه‌ته‌ و ده‌ده‌گرته‌. ئه‌وه‌یش مه‌به‌سته‌ چالاکیه‌ شێبیری و
فیکریه‌ نه‌هه‌نییه‌کان بوو وێک به‌ره‌نگه‌ربوونه‌وه‌یه‌ک به‌رامبه‌ر بێ
چه‌وساندنه‌وه‌ی نازی و دواتر یه‌که‌ته‌ی سه‌فیه‌ته‌، وێه‌امدانه‌وه‌یه‌ک بوو
به‌داگیرکه‌ران. جێهه‌ری کولتووهری ژه‌رزه‌مینی له‌ سه‌رده‌می داگیرکاریدا
په‌سه‌یه‌ک بوو ناویان له‌نا‌بوو " تازنه‌ که‌مه‌له‌ته‌ی" (Tajne komplety)

، تاژنہ کھملتی، زاراویہ کی پہلے ندی ہووے تہ و چالاکیاں
پہروہ ردیہ نہنیاہ کان کھ لہ کاتی جہنگی جیہانی دووہ مدا لہ لایہن
مامہ ستایان و خوہندکارانی پہلے ندیہ کانہوہ کخراہوہ واتای پہلی
نہنہنہ کان، فہرگی نہنہ، یان کلاسی نہنہ، یان تہواوکردنی
خوہندنی نہنہ، سیستہ مک ہووے پہروہ ردیہ. بہہی کلاسی نہنہنہوہ
دیہان ہزار گہنج توانیان درہژہ بہ خوہندن بدن سہرہہای ہوہی
نازیہہ کان بہ بنہہ کردنی کولتوور و شہبیری پہلے ندا. تہم ہووے بہ
ہمہای بہرہدان و ناسنامہی نہتہوہی. تہم پہلے نہنہنہانہ بہ گروہی
بچووک لہ ماہہ تایہہ تہکاندا بہہوہ دہچوہ، مامہ ستایان وانہ
نہنہنہکانیان لہ ماہہ تایہہت، کلاہسادا، یان لہ شوہندہ شاراوہکانی
ترداہ کدہخست، خوہندیان لہ ہموہ ئاستہکاندا پہشکہش بہ
خوہندکارہ پہلے نہنہکان دہکرد، لہ قوتابخانہی سہرہہ تایہہوہ تا
زانکہ، بہ مہہستی پاراستنی کولتوری پہلے ندی و دابینکردنی زانست
و زانیاری ہووے. بہوہ پہلےی تہمانیہکان و سہہقتیتیہکان خوہندنی
باہایان بہ پہلے ندیہکان قہدہغہ کردہوہ، پہروہ ردیہ ہموہشتہکی
گرتہوہ لہ قوتابخانہی بنہہتہ تا ئاستی زانکہ. تہ نانہت پزیشکی و
یاسا و زانستہ مرہیہکانیش.

دښيان هـ زار خوښدکار بـ شديان لـ م فيرگانـ دا کرد و زـ رک لـ
 ئـ کاديميستـ بـ ناوبانگـ کاني پـ نـ ندا بـ نهـ ني وانـ يان لـ م
 فرگانـ دا دـ گوتـ وـ. خوښدکار بـ وانامـ يـ استـ قينـ وـ ردـ گرتـ،
 دواي جـ نگ زـ ربـ يان لـ لايـن زانکـ کاني پـ نـ ندا بـ شوـ يـ کي فرمي
 بـ نگـ نامـ کـ نين ناسـ نـان دانيان پـ دا نرا.

چایم نی و ئد بی ژرز مین

لښم بارو دڅډابوو چاپم نى ژرژم مين سړى هډدات، ژنام
ياساغکړاو، ناميلک و کتبى قددغکړاو چاپ دکړا و ل وارش و
شارکاني دیک دابش دکړان، پشانگا دکړايو، شان نمایش
دکړا کوو کبونووی ئدبى سازددر، بام ئمان همووی ب
نهني دکړان، شانکاران وازيان ل پشکشکردنی برهه
کلاسيکي کان دنن و برهه می تازی نووسراو پشکش دکړان،
مسیقاژنکان نمایش نهنيان کدخت، ئم چالاکيان ل شوینی
تایب و شاراو دا سازدکړان ، ب ئووی کولتوری پپندی زیندوو
بهننو. برخدانی ئدبى بوو برههکانیان گوزارشت ل
برههستی و هیوا و ناسنامی نټووی دکړد. واتا، کولتووری
ژرژمینى ل پپندا ل سړدمی داگیربونیو بوو برخباتک
ب پاراستنی شوناس و زمان و کولتووری نټووی، ل
ژرژمینکاندا و ل سړزمینکانیش داگیرکړان هووی سښووی

دېدا. ئېم بارتېقاي شېي گېريلا بېشېك بوو لې بېرخېداني چېكداري، بېبېم لې بېري فيكري و بېشېريدا. كولتوري ژېرزېمين و چالاكيې بېشېيرو هونېريېكان دېبېتې بېگايېك بې پاراستني كېرامېتي مرېف. ئې و جموجېفې فېرم و شېويېكي وايگرتېوو كې پېيان دېوت، دېوېتي ژېرزېمينيې پېبېندا. ساېي ۱۹۴۵ دواي كېتايي هاتني جېنگ، زېرېك لېوانېي بېشداريېان لې كولتوري ژېرزېميندا كړدوو، دېبندې پېشېنگ لې بنياتنېوېي ژياني كولتوري پېبېندا. لېم كاتېدا كې بېژمې سوقيېت بېردېوام دېبېت نېريتي خېباتي ژېرزېميني گېشې دېسېنېت و فېرمېكي نوې دېردېكېوت.

“كلتوري ژېرزېمين” مانايېكي زېر تايېبېت و گرنكي وېرگرت. فېرهېنگي ژېرزېميني بېمانا كولتوري مېدېرنېكې نېبوو، بېبېكو باسي چالاكيې بېشېيري و فيكيريې نهېنيېكان بوو وېك بېرېنگاربوونېوېي بېرامبېر بې چېوساندنېوېي نازي و دواتر سېفېت.

لېردا تېوانينېكي گشتي بېوون بې كولتوري ژېرزېمين لې پېبېندا لې سېردېمي داگيركاريېا دېخېينې ووبېشې گرنكېكاني كولتوري ژېرزېمين

1. زانكې نهېنيېكان (“Tajne komplety”) فېرگېيېكي تېواو بوو، هېم زانستې مرېيېكان و هېم زانستې سړوشتيېكان و هېم پزېشكي دېوترېتېوې. هېزاران خوېندكار و چېندين پېرېفيسېر بېشداريېان تېداكړدبوو.

2. چاپېمېني و ئېدېي ژېرزېمين بېژنامې و ناميلكېي ناياسايي چاپ دېكران و بې نهېني دابېش دېكران. دانېشتوواني پېولېنيا لې هېواېكان ئاگادار دېكرايېوې، هېواي پېبېخشي. ئېدېب (شيعر، كورنې چيرېك، وتار) زمان و ناسنامېي نېتېوېي پاراست.

3. ئاهېنگي مېسيقا و نمايشي شانېيېي بېنهېني لې ما تايېبېتېكان و شوېني شاراوېكان پېشكېش دېكرا، ئېكتېرېكان بېرهېمي قېدېغېكراو و شيعريېان دېخوېندېوې. مېسيقاي شېپين ماناي تايېبېتي و بېمزي وېرگرت.

4. بېرهېمېهېناني هونېري نهېني و هونېري بېنراو و هېماسازي، كې سېرتاپا شېقامېكاني پېلېنيايي گرتېوې وېك هېمائي (وېك كېتويكا - “لېنگېري”) وېك نېشانېي بېرخېدان لېسېر ديوارېكان نېخشېنران.

5. پېروېردې و بېبې منداېان قوتابخانېي نهېني بې خوېندكارې بېچووكېكان زېر گرنكې بوو چونكې منداېان فېري زماني پېبېندي

6- گڏش پڌراني ناسنامي ننڌوڻي و چالاڪيي ڦرهره نڱي ڪان وڻڪ بڻشڪ لڻ شڻي داڱيرڪاري سڀير دڪران. قس ڪردن بڻ زمانن پڻندي و خوڻندنوڻي ڪٽڻبي پڻندي و وتني گڏراني پڻندي بوون بڻ ڪردڻي سياسي، نڻم پڻڪوڻو بڻرخڻدانڻڪي فيڪري و ڪولتووري پڻڪدڻهڻا ڪڻ بڻقڏد خڻبائي چڻڪداري گرنڱ بوو، جڻج ميللاڻي دڻپاراست ڪاڻڪ دڻوڻت خڻي ژڻردڻستڻ بوو.

د ډرک وټنی ؤو هـمـایـه لـسـر باـځـانـه کـانـی وارش و شار کانی
دیک، بوو به نیشانه یی کی به هـزی به رخـدان و هـکارک به
ئو وی مـاـیـی دانیشتووان به بهـزی بهـنـتـو. دواتر کـتـیکا
بوو به هـمـایـه کی نه تـو وی به ئازایـتی و نیشتمانپـروـری و
بهـرـنـگـار بوونـوی ستـم. ئـسـتـاش سیمـبو کی گـورـی
بهـرـنـگـار بوونـوی و چالاکوانان.

[illegible]

زېدی ځپان به ئوروپا و ئمریکا و کښدا هتد هډهاتن له دام و دږگا فرمیاکانی هاوکاریان دکردن ، هتا ئستاش چالاکترین رځخراو و ئینستیوتی فرهنگیان له ئوروپادا هیی. هروها ۱۰ سا دواى بهجهمشتنی سقیئت لساى ۲۰۰۱ پښندا گډی به هاواتیان دا که داواکاری پشکش بکن به بینینی ئو فایلانی که له سردمی کهم نیستکاندا لایلن پلیسی نهښو بهیان کرابوو.

پړاو

()
 دسټی <https://www.bbc.com/news/world-europe-17754512> (*)
 قوربانیهکانی پللیا ، لاپښکی تایبته به ځپان هیی که للیستکهدا ناویان تمار کراو به ناوی کهمکهژی کاتین. ئمی خوارو ناوی قوربانیهکانی کهمکهژی کاتین. (katyn.ipn.gov.pl)
<https://katyn.ipn.gov.pl/kat/form/229,Lista-katynska.html>